

ISSN 2181-922X

LANGUAGE & CULTURE

UZBEKISTAN O'ZBEKISTON

UZBEKISTAN

TIL VA MADANIYAT

KOMPYUTER
LINGVISTIKASI

2024 Vol. 3 (6)

www.compling.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

KOMPYUTER LINGVISTIKASI

2024 Vol. 3 (6)

compling.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir:

Botir Elov

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shahlo Hamroyeva

Mas'ul kotib:

Oqila Abdullayeva

Tahrir kengashi

Shuhrat Sirojiddinov (O'zbekiston), Eshref Adali (Turkiya), [Viktor Zaxarov] (Rossiya), Vladimir Benko (Slovakiya), Ayrat Gatiatullin (Tataristan), Rinat Gilmullin (Tataristan), Murat O'rxun (Turkiya), Suyun Karimov (O'zbekiston), Abduvali Qarshiyev (O'zbekiston), Muxammadjon Musayev (O'zbekiston), Kamoliddin Shukurov (O'zbekiston), O'tkir Hamdamov (O'zbekiston), Tal'at Zuparov (O'zbekiston), Bahodir Mo'minov (O'zbekiston), Faxriddin Nurullayev (O'zbekiston), Zulxumor Xolmanova (O'zbekiston), Muqaddas Abdurahmonova (O'zbekiston), Elova Dilrabo (O'zbekiston), Ruhillo Alayev (O'zbekiston), Rasuljon Atamuratov (O'zbekiston), Malika Abdullayeva (O'zbekiston), Mannon Ochilov (O'zbekiston), Xolisa Axmedova (O'zbekiston), Zilola Xusainova (O'zbekiston), Uldona Abdurahmonova (O'zbekiston).

Jurnal haqida ma'lumot

“O'zbekiston: til va madaniyat. Kompyuter lingvistikasi” seriyasi – Oliy attestatsiya komissiyasi ilmiy nashrlar ro'yxatidagi “O'zbekiston: til va madaniyat” akademik jurnalining ilovasi hisoblanib, unda professor-o'qituvchilar, doktorantlar, stajor-tadqiqotchilar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlarning kompyuter lingvistikasi, jumladan, tabiiy tilga ishlov berish (NLP), o'zbek tilining formal grammatikasi, korpus lingvistikasi, mashina tarjimasi, nutqni qayta ishlash tizimlari, intellektual tizimlar, kompyuter leksikografiyasi hamda lingvistik ontologiyalar kabi sohalarga oid tadqiqotlari nashr qilinadi.

Jurnal ilovasi bir yilda to'rt marta chop etiladi.

O'zbek, turk, rus va ingliz tillarida yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

“O'zbekiston: til va madaniyat. Kompyuter lingvistikasi” seriyasi 2023-yildan chiqa boshlagan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti. O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103-uy.

E-mail: kompling@navoiy-uni.uz

Website: kompling.tsuull.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Chief editor: Botir Elov
Deputy editor-in-chief: Shahlo Hamroyeva
Responsible secretary: Oqila Abdullayeva

Editorial board

Shukhrat Sirojiddinov (Uzbekiston), Eshref Adali (Turkiye), [Viktor Zakharov] (Russia), Vladimir Benko (Slovakia), Ayrat Gatiatullin (Tataristan), Rinat Gilmullin (Tataristan), Murat Orhun (Turkey), Suyun Karimov (Uzbekistan), Abduvali Karshiyev (Uzbekistan), Mukhammadjon Musayev (Uzbekistan), Kamoliddin Shukurov (Uzbekistan), O'tkir Hamdamov (Uzbekistan), Tal'at Zuparov (Uzbekistan), Bahadir Mo'minov (Uzbekistan), Fakhridin Nurullayev (Uzbekistan), Zulkhumor Kholmanova (Uzbekistan), Muqaddas Abdurakhmonova (Uzbekistan), Elova Dilrabo (Uzbekistan), Ruhillo Alayev (Uzbekistan), Rasuljon Atamuratov (Uzbekistan), Malika Abdullayeva (Uzbekistan), Mannon Ochilov (Uzbekistan), Kholisa Akhmedova (Uzbekistan), Zilola Khusainova (Uzbekistan), Uldona Abdurakhmonova (Uzbekistan).

Information about the magazine

"Uzbekistan: language and culture. "Computer Linguistics" series is an appendix of the academic journal "Uzbekistan: Language and Culture" in the list of scientific publications of the Higher Attestation Commission, in which computer linguistics, including natural language processing (NLP) of professors-teachers, doctoral students, intern-researchers, independent researchers, master's students, researches related to formal grammar of the Uzbek language, corpus linguistics, machine translation, speech processing systems, intelligent systems, computer lexicography and linguistic ontologies are published.

The magazine supplement is published four times a year.

Articles written in Uzbek, Turkish, Russian and English languages are accepted.

The journal also publishes book reviews, literature reviews, conference reports, and research project results.

The opinion of the authors may differ from the editorial point of view.

"Uzbekistan: language and culture. "Computer Linguistics" series has been published since 2023.

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi. Yusuf Khos Hajib street, 103, Yakkasaray district, Tashkent, Uzbekistan.

E-mail: kompling@navoiy-uni.uz

Website: kompling.tsuull.uz

MUNDARIJA

Talat Zuparov

Word2vec metodi orqali matnlarni raqamlashtirish va mashinali o'qitish usullari orqali qayta ishlash.....6

Umidjon Yodgorov

O'zbek tili frazemalarining morfologik shakli va variantlari tadqiqiga an'anaviy va korpus tahlili yondashuvi.....29

Go'zal Erkinjonova

Fe'l so'z turkumiga oid birliklarning leksik-grammatik xususiyati.....49

Botir Elov, Maftuna Baratova

Pos (part of speech) teglash usullari.....62

Zebo Qodirova

Tibbiy atamalarni tur va sinflarga ajratishda ontologik tamoyillar.....78

Gulira'no Nuriddinova

Tabiiy tilni qayta ishlashda eganing modellari.....90

Botir Elov, Maftuna Ahmedova

N-gramlar asosida imloni tuzatish tizimini ishlab chiqish.....101

Mavluda Urazaliyeva

Audiomatnlarni korpusga kiritish muammolari tahlili.....115

CONTENT

Talat Zuparov

Digitization of texts using the word2vec method and processing through machine learning techniques.....27

Umidjon Yodgorov

The traditional and corpus-based approach to the study of morphological forms and variations of uzbek phraseology.....46

Go'zal Erkinjonova

Lexical and grammatical characteristics of verbal word class units.....60

Botir Elov, Maftuna Baratova

Pos (part of speech) tagging methods.....76

Zebo Kodirova

Ontological principles in the division of medical terms into types and classes.....88

Gulira'no Nuriddinova

Models of subject in natural language processing.....100

Botir Elov, Maftuna Ahmedova

Development of a spell correction system based on n-grams.....113

Mavluda Urazaliyeva

Analysis of problems in incorporating audio texts into a corpus.....124

WORD2VEC METODI ORQALI MATNLARNI RAQAMLASHTIRISH VA MASHINALI O'QITISH USULLARI ORQALI QAYTA ISHLASH

Talat Zuparov¹

Annotatsiya. Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) – tilshunoslik, kompyuter ilmlari va sun'iy intellektning kompyuter va inson o'zaro ta'siri bilan bog'liq bo'lgan bo'limi bo'lib, asosan, tabiiy til ma'lumotlarini qayta ishlash va baholash uchun metodlar, algoritmlar va axborot tizimlarini loyihalash hamda ishlab chiqish masalalari bilan shug'ullanadi. Hozirda NLP usullari vositasida katta hajmdagi til korpuslari va millionlab veb-sahifalar bir soniya ichida tahlil qilinishi mumkin. Shuningdek, NLP vazfalarini hal qilishda statistik va neyron tarmoqli metodlardan foydalanilmoqda. Ko'pgina NLP ilovalari chuqur neyron tarmoq usullaridan foydalanib, texnologik taraqqiyot, kompyuter quvvatining ortishi va katta hajmdagi til korpuslarining mavjudligi tufayli samaradorligi va aniqligi yuqori natija bermoqda. Matnli ma'lumotlarining aksariyati strukturlanmagan, Internet tizimi bo'ylab tarqalgan hamda turli manbalarda joylashgan. Matnli ma'lumotlar *to'g'ri olingan, jamlangan, formatlangan va tahlil qilingan* bo'lsa, foydali bilimlarni berishi mumkin. Matn tahlilini to'g'ri amalga oshirish kompaniya va tashkilotlarga turli yo'llar bilan foyda keltirishi mumkin. Strukturlanmagan matnni tahlil qilish usullari *matn tasnifi, hissiyotlarni tahlil qilish, NER obyektlarni aniqlash va mavzuni modellashtirish* va boshqa NLP vazifalarini o'z ichiga oladi. NLPning ushbu vazifalarining har biri turli kontekstlarda qo'llaniladi. NLPning ushbu vazifalarini bajarish uchun, birinchi navbatda, mashinalar inson tilini tushunishi va qayta ishlashi uchun nutq va matnlarni raqamli shaklga o'tkazish zarur. Tabiiy tilni talqin qiladigan va tushunadigan aqlli tizimlarni ishlab chiqishda strukturlanmagan matnli ma'lumotlar bilan ishlash, ularni sun'iy intellekt metodlari vositasida qayta ishlash maqsadida raqamli

---

¹Zuparov Talat – fizika-matematika fanlari doktori, professor. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: zuparov@navoiy-uni.uz

ORCID: 0000-0001-5032-6648

shaklga o'tkazish lozim. So'zlarni joylashtirish – bu tabiiy tildagi so'zlarning umumiy semantikasi va lingvistik shablonlarini qamrab oluvchi so'zlarning muayyan (fiksirlangan) uzunlikdagi vektor ko'rinishlari. NLP tadqiqotchilari bunday tasvirlarni olishning turli usullarini taklif qilishgan. Jumladan, Word2vec 2013-yilda Google kompaniyasi tadqiqotchilari tomonidan ishlab chiqilgan matnni qayta ishlashga va raqamlashtirishga mo'ljallangan metod bo'lib, uning asosiy maqsadi so'zlarni vektorlar orqali ifodalashdan iborat. Word2vec metodi vastasida matndagi so'zlarning semantikasi ma'no jihatdan kodlanadi. Ushbu maqolada Python tilidagi NumPy paketidan foydalangan holda word2vec metodi orqali o'zbek tili matnlaridagi so'zlarni raqamlashtirishni amalda qo'llash masalasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: *Matnlarini qayta ishlash, Word2Vec, so'zlarni joylashtirish, word embedding, tokenizatsiya, o'quv ma'lumotlari, one-hot encoding modeli, matnlarni raqamlashtirish, mashinali o'qitish.*

Kirish

Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) – bu kompyuterlar va inson (tabiiy til) o'rtasidagi o'zaro muloqotni amalga oshiruvchi sun'iy intellektning kichik sohasi. NLP metodlari orqali (lug'at yoki korpusdagi) so'zlar va so'z birikmalariga ishlov berishni osonlashtirish uchun ularni raqamli vektorlar shaklida ifodalashimiz lozim. Tabiiy tilni modellashtirishning bunday vazifasi **so'zlarni joylashtirish (word embedding)** deb ataladi [Sabharwal va boshq., 2021].

Word Embedding – bu so'zlarni sonli shaklda ifodalash usuli bo'lib, u mashinali o'rganish algoritmlariga o'xshash ma'noga ega so'zlarni tushunishga imkon beradi. Ushbu metod neyron tarmoqlari, ehtimollik modellari yoki so'zlarning birgalikdagi matritsasida o'lchamlarni kamaytirishdan foydalangan holda so'zlarni sonli vektorlarini aniqlash orqali **tabiiy tilni modellashtirishga** imkon beradi. So'zlarni joylashtirish, shuningdek, *taqsimlangan semantik model (distributed semantic model)* yoki *vektor fazo modeli (vector space model)* deb ham ataladi [Tan va boshq., 2012]. Yuqorida keltirilgan ta'riflarda, **o'xshash so'zlarni turkumlash (means categorizing similar words)** degan ma'noni anglatuvchi semantik so'zga duch kelasiz. Misol uchun, *olma, anor, banan* kabi mevalarni yaqin qo'yish kerak. Kitob esa bu so'zlardan ancha uzoqda bo'ladi. Kengroq ma'noda, so'zlarni joylashtirish metodi orqali mevalar to'plamidagi so'zlar, kitob so'zining vektor tasviridan uzoqroqda

joylashgan vektorlarni yaratadi. Soʻzlarni joylashtirish metodi *hujjatlarni klasterlashda, matnlarni tasniflashda va tabiiy tilni qayta ishlash vazifalarida* yordam beradi [Elsafoury va boshq., 2022].

Odatda til korpusiga mos CBOW modelini shakllantirish uchun **soʻzlarni joylashtirish vektorlari (word embedding vectors)**ning hajmi belgilanadi va vektorlarning umumiy soni asosan lugʻat hajmiga teng boʻladi. Ushbu zich vektor maydonining oʻlchovi anʻanaviy Bag of Words (BOW) modellari yordamida qurilgan yuqori oʻlchamli siyrak vektor maydonidan ancha kam. Bugungi kunda soʻzlarni joylashtirishning **CBOW** va **Skip-gram** kabi ikki xil arxitekturasi mavjud boʻlib, ushbu Word2Vec modellari soʻzlarni joylashtirish tasvirlarini yaratish uchun ishlatilishi mumkin.

Mikolov tomonidan yozilgan *“Distributed Representations of Words and Phrases and their Compositionality”* va *“Efficient Estimation of Word Representations in Vector Space”* nomli ilmiy maqolalarda Word2Vec usuli haqida boshlangʻich tushunchalar tavsiflangan [Mikolov va boshq., 2006; Mikolov va boshq., 2013].

Soʻzlarni joylashtirish (word embeddings) – bu soʻzning vektor koʻrinishi boʻlib, har bir soʻzning boshqa soʻzlar bilan semantik va sintaktik aloqasini hisobga olgan holda, belgilangan vektor oʻlchami bilan ifodalanadi. Word2vec arxitekturasi bitta yashirin qatlamli neyron tarmoqdir. Yashirin qatlamning ogʻirligi soʻzning yoʻqotish funksiyasi orqali aniqlanadi. **Word2vec** usuli orqali korpus tasviri 2 xil usulda amalga oshiriladi:

– **CBOW** – atrofdagi soʻz konteksti asosida oraliq soʻzni taxmin qilishga asoslangan. CBOW metodida kontekst/atrofdagi soʻzlarni hisobga olgan holda qaysi soʻz koʻproq mos kelishi haqida boʻsh joylarni toʻldirishga harakat qilinadi. Ushbu usul kichikroq maʼlumotlar toʻplamlari bilan samarali natijani beradi [Elov va boshq., 2023].

– **Skip-Gram** – maqsadli soʻzdan (CBOWga teskari) atrofdagi kontekst soʻzlarini taxmin qilishga harakat qiladi. Kattaroq hajmdagi maʼlumotlar toʻplamida yaxshiroq natija beradi. Biroq oʻquv maʼlumotlar toʻplamini qayta ishlashga koʻp vaqt sarflanadi [Elov va boshq., 2023; Elov va boshq., 2023; Bamler va boshq., 2017; Preethi Krishna va boshq., 2020].

Matn tahlili (qayta ishlash) vazifalarini bajarish uchun chuqur oʻrganish usullari orqali soʻzlarni joylashtirish (word embedding) samaradorligi oʻrganiladi, muhim jihatlari umumlashtiriladi. Matnlarni qayta ishlash maqsadida ishlab chiqilgan mashinali oʻrganish algoritmi *statistik, matematik va optimallashtirish*

tamoyillariga asoslanadi [Bakarov, 2018; Nayak va boshq., 2016; Ghannay va boshq., 2016]. Biroq ushbu tamoyillar orqali strukturlanmagan, boshlang'ich ishlov berilmagan matnni qayta ishlab bo'lmaydi. Til korpusidagi matnlarga mos sonli vektorlarni ishlab chiqishdan avval ularni boshlang'ich qayta ishlash va normallashtirish kerak.

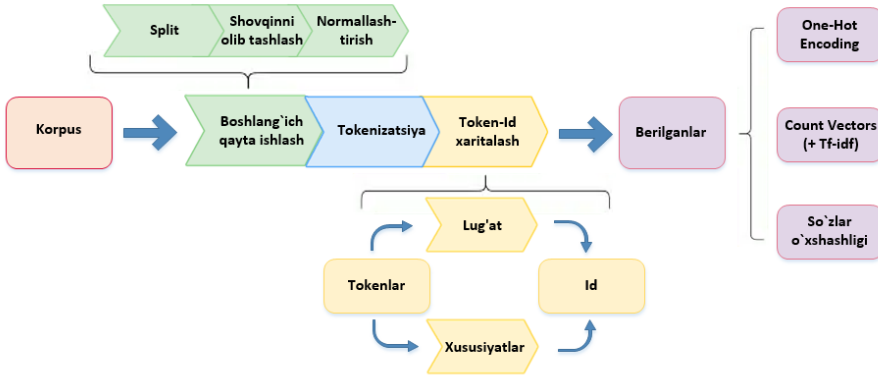
Ma'lumotlarni tayyorlash

So'zlarning joylashuvini aniqlash maqsadida, bizga ayrim ma'lumotlar kerak bo'ladi. Bunda ijtimoiy tarmoq (online nashr) larda mavjud matndan foydalanish mumkin.

```
text = '''Kun bulutli bo'lsa, yomg'ir yog'ishi mumkin.  
Ertaga havo bulutli bo'ladi.  
Toshkent hayvonot bog'iga kichkina tog' echkisi olib  
kelindi.  
Uch dona tuxumni idishda qaynatib oldi.  
Sumalak, ko'k somsa, palov kabi bayram taomlari ulashildi.  
Parranda va quyon go'shtidan taom tayyorlandi.  
Darvoza oldida somsa sotilar ekan.  
Tuyaqush boqish ham barakali biznesga aylandi.'''
```

Tokenizatsiya

Matnlarni Word2vec modeli vositasida raqamlashtirish uchun avvalo ularga boshlang'ich ishlov berish kerak. Bu bosqich NLPda pipeline jarayoni deb yuritiladi [Elov va boshq., 2023]. Ushbu bosqich ko'plab NLP masalalarida qo'llaniladigan yondashuv bo'lib, matnni tokenizatsiyalash, ya'ni matnni kichikroq birliklarga ajratish (misol uchun so'zlarga) va tinish belgilarini olib tashlash kabi amallar bajariladi. B.Elov, Sh.Hamroyeva va Z.Xusainova tomonidan yozilgan *"The pipeline processing of NLP"* nomli maqolasida o'zbek tili matnlarini boshlang'ich qayta ishlash haqida to'liq ma'lumot berilgan. Ko'plab NLP vazifalarida qayta ishlanmagan matn boshlang'ich qayta ishlanadi va mashinali o'rganish modeli uchun mos formatda ko'rinishlariga keltiriladi. Bunda ma'lumotlar *tokenizatsiya, nomuhim so'zlarini olib tashlash, tinish belgilarini olib tashlash, stemming, lemmatizatsiya* va boshqa bir qator boshlang'ich ishlov berish NLP vazifalari orqali qayta ishlanadi (1-rasm). Ushbu jarayonda ma'lumotlardagi mavjud "shovqin"lar tozalaanadi. Tozalangan ma'lumotlar NLP ilovasiga va mashinali o'rganish modelining kiritish talablariga muvofiq turli shakl (shablon)larda taqdim etiladi.

1-rasm. Til korpusi matnlarini boshlang'ich qayta ishlash bosqichlari

Yuqoridagi 1-rasmda korpus matnlarini ML modeli uchun turli kiritish formatlariga aylantirish jarayoni keltirilgan. Chapdan boshlab, korpus tokenlarni, matn qurilish bloklari to'plamini, ya'ni so'zlar, belgilar va boshqalarni olishdan oldin bir necha bosqichlardan o'tadi. ML modellari faqat sonli qiymatlarni qayta ishlashga asoslanganligi sababli, gapdagi tokenlar mos sonli qiymatlar bilan almashtiriladi. Keyingi qadamda, ular o'ng tomonda ko'rsatilgan turli xil kiritishli formatlarga aylantiriladi. Ushbu formatlarning har biri o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega bo'lib, berilgan NLP vazifasining xususiyatlariga ko'ra strategik ravishda tanlanishi kerak. Quyida o'zbek tili matnlarini tokenlash funksiyasi keltirilgan:

```
import re
def tokenize(text):
    pattern = re.compile(r'[A-Za-z\']+[\w\']*|[\w\']*[A-
Za-z]+[\w\']*')
    return pattern.findall(text.lower())
```

Yuqorida keltirilgan namunaviy matndan foydalangan holda tokenlarni shakllantiramiz. `tokenize(text)` metodi orqali berilgan matndagi barcha tokenlar ro'yxati quyidagicha hosil qilinadi:

```
tokens = tokenize(text)
```

```
['kun', 'bulutli', 'bo'lsa', 'yomg'ir', 'yog'ishi',
'mumkin', 'ertaga', 'havo', 'bulutli', 'bo'ladi', 'toshkent',
'hayvonot', 'bog'iga', 'kichkina', 'tog', 'echkisi', 'olib',
'kelindi', 'uch', 'dona', 'tuxumni', 'idishda', 'qaynatib',
'oldi', 'sumalak',...'boqish', 'ham', 'barakali', 'biznesga',
'aylandi']
```

Word2vec raqamli vektorlarini shakllantirishning yana bir muhim funksiyalardan biri – *tokenlar va indekslar o'rtasida map*

(bog'lanish) yaratishdan iborat. Qaysidir ma'noda, ushbu funksiya orqali so'zlarni indekslarga va indekslarni so'zlarga osongina aylantirish imkonini beruvchi nazorat jadvalini shakllantiriladi. Bu, ayniqsa, keyinroq **one-hot kodlash** [Elov va boshq., 2023; Rodríguez va boshq., 2018] kabi masalalarni hal qilishda foydali vosita bo'lib xizmat qiladi.

```
def mapping(tokens):
    word_to_id = {}
    id_to_word = {}
    for i, token in enumerate(set(tokens)):
        word_to_id[token] = i
        id_to_word[i] = token
    return word_to_id, id_to_word
```

Yuqorida keltirilgan `mapping(tokens)` metodi orqali **word-to-index** va **index-to-word** kabi bog'lanishlarning muvaffaqiyatli yaratilganini ko'ramiz.

```
word_to_id, id_to_word = mapping(tokens)

word_to_id
_____
{'taom': 0, 'olib': 1, 'idishda': 2, 'ertaga': 3,
'tuxumni': 4, 'kabi': 5, 'bo'ladi': 6, 'bayram': 7, 'kichkina':
8, 'bulutli': 9, 'uch': 10, 'parranda': 11, 'go'shtidan': 12,
'va': 13, 'darvoza': 14, 'sumalak': 15, 'taomlari': 16, 'ekan':
17, 'ham': 18, 'ulashildi': 19, 'dona': 20, 'bog'iga': 21,
'mumkin': 22,
'havo': 23, 'hayvonot': 24, ... 'kelindi': 42, 'boqish':
43, 'echkisi': 44, 'sotilar': 45, 'biznesga': 46}
```

Yuqoridagi ro'yxatdan qidiruv jadvalining o'z navbatida *so'zlar va identifikatorlar munosabatidan* iborat lug'at obyektini sifatida tasvirlanini qayd etish mumkin. Ushbu qidiruv jadvalidagi har bir yozuv biz avval aniqlagan `tokenize(text)` funksiyasi yordamida yaratilgan tokenlardan iborat.

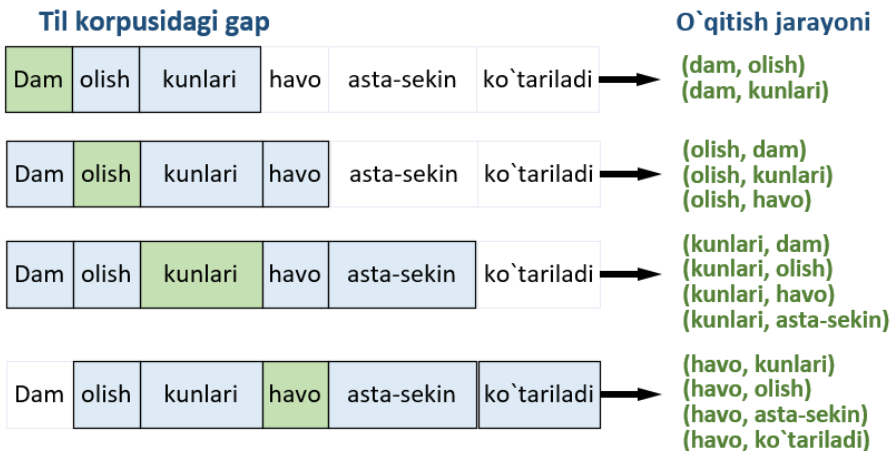
O'quv ma'lumotlarini yaratish

Yuqorida bajarilgan amallar natijasida bizda *tokenizatsiyalangan matn* va *qidiruv jadvali* mavjud bo'lib, keyingi bosqichda **training ma'lumotlarini ishlab chiqish** lozim. Ushbu bosqich natijasida ma'lumotlar matritsa (jadval)lar ko'rinishiga keltiriladi. Tokenlar hali ham satrlar ko'rinishida bo'lgani sababli, ularni **one-hot vektorizatsiya** (one-hot vectorization) yordamida raqamli ko'rinishga olib kelish kerak [Elov va boshq., 2023; Rodríguez va boshq., 2018; Karthiga va boshq., 2021]. Shuningdek, Word2vec

nazorat ostida (o'qituvchi bilan) o'rgatish usuli hisoblanganligi sababli, **kiruvchi (input)** va **maqsadli (target)** o'zgaruvchilar to'plamini yaratish lozim.

Bu esa o'z navbatida kiruvchi va maqsadli qiymatlarning qanday ko'rinishga ega bo'ladi degan savol kelib chiqishiga zamin yaratadi. Biz taxmin qilmoqchi bo'lgan qiymatni va ehtimollarni hisoblash uchun modelga qanday ma'lumotlarni kiritish lozim? Ushbu savollarga javob berish uchun Word2vec metodi bilan qanday bog'liqligi tushunish uchun so'zlar joylashuvini tushunish kerak. Word2vec bu boshqa har qanday mashinali o'qitish (ML, machine learning) masalalari kabi *kirish* va *chiqish* qiymatlarini puxta o'qitish (training) natijasidir.

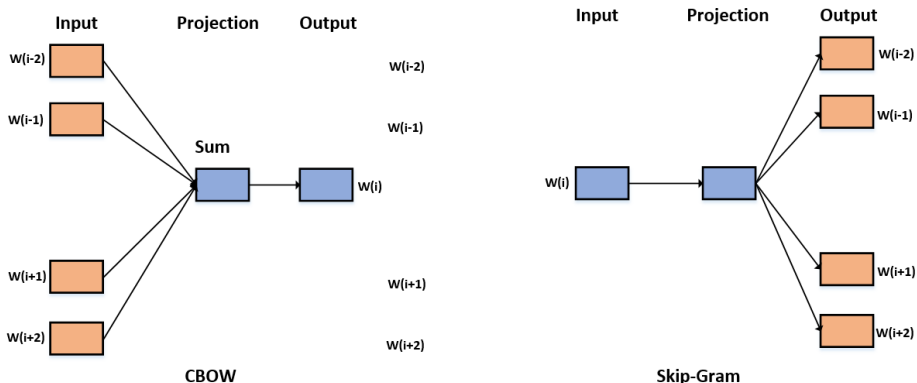
Bugungi kunda ushbu algoritmnning ikkita turi mavjud: **CBOW** va **Skip-Gram**. *Skip-Gram* usulida til korpusidagi har bir gapning so'zlari qayta ishlanadi va qo'shnilarini (ya'ni, uning kontekstini) bashorat qilish uchun joriy so'zidan foydalanishga harakat qiladi. *CBOW (Continuous Bag Of Words)* usulida ushbu kontekstlardan foydalangan holda joriy so'zi bashorat qilinadi. Har bir kontekstdagi so'zlar sonini cheklash uchun "**oyna o'lchami**" (**window size**) deb nomlangan parametr ishlatiladi.

3-rasm. Kontekstni tahlil qilish jarayoni

So'zlarni ifodalash uchun foydalanadigan sonli vektorlar **neyron tarmoq asosida so'zlarni joylashtirish (neural word embeddings)** deb ataladi. Word2vec usuli asosida til korpusidagi so'zlar "**vektorlashtiradi**" va tabiiy tilni kompyuterda tushinish imkoniyati taqdim etiladi. So'zga mos sonli vektorlar ustida matematik amallarni bajarish orqali ularni semantik yaqinligini aniqlash mumkin.

Neyron tarmoq asosida so'zlar sonli ko'rinishga ega bo'ladi. Word2vec usuli avtokoderga o'xshab, korpusdagi har bir so'zni vektorda kodlaydi va ularga qo'shni bo'lgan boshqa so'zlar asosida o'rganadi. O'rganish jarayoni ikki usuldan birida amalga oshiriladi. Yoki maqsadli so'zni bashorat qilish uchun kontekstdan foydalanish (CBOW), yoki skip-gram deb ataladigan maqsadli kontekstni bashorat qilish uchun so'zdan foydalanish. CBOW usuli katta hajmli ma'lumotlar to'plamlarida aniqroq natijalar berganligi sababli, ushbu maqolada o'zbek tili matnlarini qayta ishlash uchun Skip-Gram usulining qo'llanilishi ko'rib chiqiladi.

4-rasm. CBOW va Skip-Gram usullari

Agar so'zga tayinlangan xususiyat vektoridan ushbu so'z kontekstini aniq bashorat qilish imkoni mavjud bo'lmasa, vektor komponentlari qayta ko'rib chiqilishi yoki tahrirlanishi lozim. Korpusdagi har bir so'zning konteksti uchun ML o'qituvchisi xususiyat vektorini sozlash uchun xato signallarini yuboradi. Kontekstiga ko'ra **o'xshash** deb baholangan so'zlarning vektordagi qiymatlari sozlash orqali bir-biriga yaqinlashadi. Skip-Gram modeli CBOWdan farqli o'laroq, markaziy so'zni yuqoridagi 4-rasmda ko'rsatilgandek kirish sifatida ko'rib chiqadi va kontekstdagi so'zlarni taxmin qiladi.

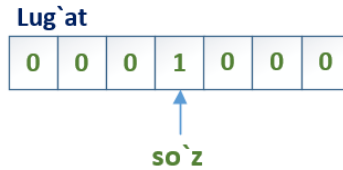
One-hot encoding modeli

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra neyron tarmog'iga korpusdagi ba'zi juft so'zlarni uzatish lozimligini anglash mumkin. Neyron tarmoq ushbu juftliklarni qayta ishlashi uchun so'zlarni matematik tarzda ifodalash kerak. Buning bir usuli - matndagi barcha so'zlarning lug'atini yaratish va keyingi qadamda lug'at o'lchovlariga mos tarzda har bir so'zni vektor sifatida kodlashdan iborat. Vektorning har bir o'lchovini lug'atdagi so'z sifatida tushinish mumkin. Shunday qilib, yuqorida keltirilgan usul orqali hosil qilingan vektorda nollar va lug'atdagi mos keladigan so'zni ifodalovchi 1

bo'ladi. Ushbu kodlash usuli *one-hot encoding* deb ataladi.

One-hot encoding usuli orqali “*Dam olish kunlari havo harorati asta-sekin ko'tariladi*” gapiga mos ravishda “*dam*”, “*olish*”, “*kunlari*”, “*havo*”, “*harorati*”, “*asta-sekin*”, “*ko'tariladi*” so'zlaridan tuzilgan lug'at shakllantiriladi. “*havo*” so'zi quyidagi vektor bilan ifodalanadi: **[0,0,0,1,0,0,0]**.

One-hot encoding modeli matn korpusidagi bir so'z uchun “**issiq vektor (hot-vector)**”ni shakllantiradi. Issiq vektor – bu so'zning vektor ko'rinishi bo'lib, bunda vektor uzunligi lug'at hajmi (jami unikal so'zlar)ga bog'liq. Raqamli vektorda so'zni ifodalovchi o'lchovdan tashqari barcha o'lchovlarga 0 qiymati o'rnatiladi:

5-rasm. “hot-vector” lug'ati

Quyida keltirilgan dasturiy kodda yuqorida tavsiflangan Word2vec algoritmi yordamida ma'lumotlarni o'qitish jarayoni keltirilgan. Ushbu kod orqali tokenizatsiyalangan ma'lumotlardan so'z juftliklari hosil qilinadi. Ushbu jarayonda birinchi va oxirgi tokenlar uchun kitruvchi tokenining chap yoki o'ng tomonidagi so'zlar olinmasligi mumkin. Bunday hollarda, biz bu so'z juftliklarini hisobga olmaymiz va faqat *IndexErrors* xatolikni keltirib chiqarmaydigan holatlarni ko'rib chiqamiz. Shu sababli, **X** va **Y** matritsalarini yuqorida ko'rsatilganidek, kortej ko'rinishida emas balki, alohida tarzda yaratamiz.

```
import numpy as np
np.random.seed(42)
def generate_training_data(tokens, word_to_id, window):
    X = []
    y = []
    n_tokens = len(tokens)
    for i in range(n_tokens):
        idx = concat(
            range(max(0, i - window), i),
            range(i, min(n_tokens, i + window + 1))
        )
        for j in idx:
            if i == j:
                continue
            X.append(one_hot_encode(word_to_id[tokens[i]],
```

```
len(word_to_id)))
        y.append(one_hot_encode(word_to_id[tokens[j]],
len(word_to_id)))
    return np.asarray(X), np.asarray(y)
```

Yuqoridagi 2 ta `range()` obyektlarini birlashtirish maqsadida ishlatilgan `concat(*iterables)` funksiyasi quyida keltirilgan:

```
def concat(*iterables):
    for iterable in iterables:
        yield from iterable
```

Quyidagi One-hot vektorizatsiya tokenlarida ishlatilgan kod keltirilgan bo'lib, bu jarayon har bir tokenni vektorizatsiya ko'rinishiga keltirish uchun muhimdir. Keyinchalik esa ushbu vektorlarni birlashtirish orqali **X** va **Y** matritsalar hosil qilinadi.

```
def one_hot_encode(id, vocab_size):
    res = [0] * vocab_size
    res[id] = 1
    return res
```

Quyida keltirilgan kod orqali **window_size=2** o'lchamidagi oynadan iborat o'quv ma'lumotlarni hosil qilamiz.

```
X, y = generate_training_data(tokens, word_to_id, 2)
```

O'quv ma'lumotlar o'lchamini tekshiramiz:

```
X.shape
Y.shape
```

```
(190, 47)
```

```
(190, 47)
```

X va **Y** matrisalar **190** ta satr va **47** ta ustundan iborat. Bu yerda **190** o'quv ma'lumotlari soni. **window_size** parametr qiymatini kattaroq o'rnatish orqali o'quv ma'lumotlar sonini oshirish mumkin. **47** – bu bizning korpusimizning o'lchami yoki dastlabki matndagi unikal (noyob) tokenlar soni. Keyingi qadamda Word2vec metodining **so'zlarni joylashtirish tarmog'ini ishlab chiqish va joriy qilish** bosqichini amalga oshirish mumkin.

So'zlarni joylashtirish modeli

Ushbu bosqichda, berilgan tokenga yaqin bo'lgan kontekstli so'zlarni bashorat qiladigan neyron tarmoqni o'rgatish amalga oshiriladi. Umuman olganda, neyron tarmog'ining *chiqish qatlamida yakuniy vektor (embedding vector)* emas, balki *softmax qatlami* orqali hosil qilingan ba'zi **ehtimollik vektori (probability vector)** shakllantiriladi.

O'rtacha vazn matritsasining satrlari biz izlayotgan joylashish qiymatlari hisoblanadi! Agar modelni tashkil etuvchi og'irlik matritsalarining o'lchamlarini hisobga oladigan bo'lsak, bu jarayon yanada tushunarliroq bo'ladi. Quyida keltirilgan sodda bir misolda ushbu jarayonni tushuntiramiz. Matnli korpusda atigi 5 ta so'z bor deb faraz qilaylik va biz bu so'zlarni 3D vektor sifatida ifodalamoqchimiz. Xususan, quyida modelning birinchi **og'irlik qatlami (weight layer)** keltirilgan:

$$\begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \end{pmatrix} * \begin{pmatrix} 2 & 1 & 7 \\ 1 & 8 & 6 \\ 9 & 0 & 4 \\ 7 & 5 & 5 \\ 5 & 1 & 2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 & 8 & 6 \\ 2 & 1 & 7 \\ 7 & 5 & 5 \\ \dots & \dots & \dots \end{pmatrix} \quad (1)$$

Amalga oshirilgan sinov natijalari shuni ko'rsatadiki, neyron tarmog'idagi kirish ma'lumotlari one-hot vektorlaridan iborat bo'lganligi sababli, vazn matritsasi samarali ravishda one-hot kodlangan vektorlarni boshqa o'lchamdagi zich vektorlarga, aniqrog'i, vazn matritsasidagi satr fazosiga o'tkazadigan qidiruv jadvali sifatida ishlaydi. Yuqoridagi misolda vazn matritsasi $R^5 \rightarrow R^3$ transformatsiyasi bo'lib hisoblanadi. Bu joylashtirish orqali so'zlarni zich vektor sifatida ifodalash amalga oshiriladi.

Ushbu jarayon esa joylashtirish (embedding)ning nima ekanligini ko'rsatadi: biz yuqorida yaratilgan o'quv ma'lumotlaridan foydalangan holda ushbu modelni o'rgatishni boshlaganimizda, ushbu vazn matritsasining satrlari fazosi o'quv ma'lumotlaridan foydalangan holda mazmunli semantik ma'lumotlar kabi natijani kutib qolamiz. O'qitish jarayoning keyingi qadamida joylashuvlarni kirish qatlamida qabul qilib, chiqish qatlamini generatsiya qilishda undan foydalaniladi.

$$\begin{pmatrix} 1 & 8 & 6 \\ 2 & 1 & 7 \\ 7 & 5 & 5 \\ \dots & \dots & \dots \end{pmatrix} * \begin{pmatrix} 8 & 4 & 5 & 1 & 8 \\ 1 & 6 & 2 & 5 & 7 \\ 0 & 2 & 0 & 3 & 4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 16 & 64 & 21 & 59 & 84 \\ 17 & 28 & 12 & 26 & 51 \\ 61 & 68 & 45 & 47 & 111 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \end{pmatrix} \quad (2)$$

Oxirgi qadamda bizga faqat softmax qatlami kerak bo'ladi. Qayta ishlangan ma'lumotlar chiqish qatlamiga uzatilganidan so'ng, u elementlari yig'indisi birga teng bo'lgan ehtimollik vektorlariga aylanadi. Ushbu yakuniy natijani **kontekst ehtimollik**, ya'ni kirish so'zi yonidagi oynada qanday so'zlar bo'lishi mumkinligini taxmin qilish deb hisoblash mumkin.

$$\text{softmax} \left[\begin{pmatrix} 16 & 64 & 21 & 59 & 84 \\ 17 & 28 & 12 & 26 & 51 \\ 61 & 68 & 45 & 47 & 111 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ & & \text{chiqish} & & \end{pmatrix} \right] = \begin{pmatrix} 0.1 & 0.2 & 0.1 & 0.2 & 0.4 \\ 0.2 & 0.2 & 0.1 & 0.2 & 0.3 \\ 0.2 & 0.2 & 0.1 & 0.1 & 0.4 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ & & \text{ehtimollik} & & \end{pmatrix} \quad (3)$$

Ma'lumotlarni o'qitish jarayonida, xususan, *xatolarni aniqlash* va *backpropogation (orqaga harakatlanish)* jarayonlarida ehtimollik vektorlarining bashoratini uning one-hot kodlangan maqsadli qiymatlari bilan taqqoslaymiz. Biz softmax bilan ishlatadigan xatolik funksiyasi *entropiya* bo'lib, u quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$H(p, q) = - \sum_{x \in X} p(x) \log(q(x)) \quad (4)$$

$H(p, q)$ qiymatni *maqsadli vektor* va *prognoz jurnalining* skalyar ko'paytmasi deb qabul qilish mumkin. Ushbu muqobil formulada o'zaro entropiya formulasini quyidagicha qayta yozish mumkin:

$$H(p, q) = -p * \log(q) \quad (5)$$

Bu holda p – one-hot kodlangan vektor bo'lganligi sababli, barcha qiymatlari nolga teng bo'lgan p yakuniy natijaga ta'sir qilmaydi. Darhaqiqat, biz manfiy logarifm bashorati natijasiga ega bo'lamiz. E'tibor bering, bashorat qiymati 1 ga qanchalik yaqin bo'lsa, entropiya shunchalik past bo'ladi va aksincha. Bu esa bizga kerakli holatlarga mos keladi, chunki biz bashorat qilingan ehtimollik imkon qadar 1 ga yaqin bo'lishini xohlaymiz.

Shunday qilib, butun jarayonni umumlashtirib olaylik. Birinchidan, joylashuvlar - vazn matritsasi qatorlari bo'lib, W_1 bilan belgilanadi. O'quv va backpropogation jarayonlari orqali W_1 ning vaznini ikkinchi qatlamdagi vazn matritsasi bilan entropiyadan foydalangan holda moslashtiramiz va W_2 kabi belgilaymiz. Umuman olganda, bizning modelimiz quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

$$\begin{aligned} A_1 &= XW_1 \\ A_2 &= XW_2 \\ Z &= \text{softmax}(A_2) \end{aligned} \quad (6)$$

Bu yerda, Z – bashoratning ehtimollik vektorlarini o'z ichiga olgan matritsa. Yuqoridagi belgilashlar va formulalar asosida modelimizni qurish va o'qitish bosqichini amalga oshiramiz.

Dasturiy kodni amalga oshirish

Ushbu modelni kodlash jarayonini boshlaymiz. Vazn

matritsalarini va kalitlaridan foydalangan holda, og'irlik matritsalariga murojaat qilamiz. Avvaldan belgilangan nomenklaturaga muvofiq, biz ushbu o'lchovlarni nazarda tutgan holda "w1" va "w2" parametrlardan foydalanamiz.

```
def init_network(vocab_size, n_embedding):
    model = {
        "w1": np.random.randn(vocab_size, n_embedding),
        "w2": np.random.randn(n_embedding, vocab_size)
    }
    return model
```

Keling, o'n o'lchovli joylashuvlarni yaratish uchun Word2vec modelimizda ba'zi o'zgartirishlarni amalga oshiramiz. Ya'ni, endilikda har bir token – o'n o'lchovli fazoda vektorlar sifatida ifodalanadi. E'tibor bering, haqiqiy modellar odatda ancha kattaroq o'lchamlardan foydalanadi. Ko'p hollarda ushbu qiymat **300** atrofidagi sondan iborat.

```
model = init_network(len(word_to_id), 10)
```

Oldinga harakatlanish (Forward Propagation)

Oldinga harakatlanish qadimida (6) formulada keltirilgan uchta matritsani ko'paytirish tenglamalarini NumPy paketidagi dekodlash amalga oshiriladi.

```
def forward(model, X, return_cache=True):
    cache = {}
    cache["a1"] = X @ model["w1"]
    cache["a2"] = cache["a1"] @ model["w2"]
    cache["z"] = softmax(cache["a2"])

    if not return_cache:
        return cache["z"]
    return cache
```

Orqaga harakatlanish (Back Propagation) qadamini bajarish uchun oraliq qatlamda ishlatilgan barcha o'zgaruvchilar kerak bo'ladi. Shu sababli, biz ularni *cache* deb nomlangan lug'atda saqlaymiz. Ammo, agar bizga faqat *yakuniy bashorat vektorlarini (final prediction vectors)* kerak bo'lsa, *return_cache* parametri qiymatini *False* bilan belgilaymiz. Ushbu qadamni bajarish uchun yuqorida qo'llagan `softmax(X)` funksiyasini ham ishlab chiqish lozim. E'tibor bering, `softmax(X)` funksiyasi kirish parametrik sifatida vektor emas, matritsani qabul qiladi. Shuning uchun, oddiy takrorlanish amali yordamida jarayonlarni biroz o'zgartirishimiz kerak bo'ladi.

```
def softmax(X):
```

```
res = []
for x in X:
    exp = np.exp(x)
    res.append(exp / exp.sum())
return res
```

Ushbu qadamni amalga oshirish orqali oldinga harakatlanish bosqichini yakunaymiz. Word2vec modelining keyingi bosqichlariga o'tishdan oldin, matritsalarining o'lchamlarini tekshirib olish kerak. Berilgan matn Word2vec modelining *birinchi (first)* yoki *joylashtirish (embedding)* qatlamidan o'tgandan so'ng, matritsaning o'lchami quyidagicha ko'rinishga keladi:

```
(X @ model["w1"]).shape
```

```
(190, 10)
```

Bu kutilgan natija hisoblanadi. Chunki biz matndagi barcha 190 ta tokeni o'n o'lchovli vektorlarga aylantirishni nazarda tutib qo'nganmiz. Keyinchalik, matn *ikkinchi (second) qatlamdan* o'tganidan keyin o'lchamni tekshiramiz.

```
(X @ model["w1"] @ model["w2"]).shape
```

```
(190, 47)
```

Bu safar bu **190x47** o'lchamli matritsadan iborat bo'ladi. Chunki natija **47** o'lchovli bo'lishi lozim bo'lib, one-hot kodlashdan keyin asl o'lchamlarga qaytamiz. Keyinchalik bu natija softmax qatlamiga uzatiladi va natijada ehtimollik vektorlari to'plami hosil qilinadi.

Orqaga harakatlanish (Back Propagation)

Orqaga harakatlanish bosqichini amalga oshirish oldinga harakatlanish bosqichidan ko'ra biroz murakkabroq. Yakuniy tenglama quyidagi ko'rinishga ega:

$$\frac{\partial L}{\partial A_2} = Z - y$$

Model xatoligi qiymati ma'lumligi sababli, matritsa hisoblashlarining asosiy tamoyillarini inobatga olgan holda butun neyron tarmog'i bo'ylab qo'llash mumkin. Gradientning o'lchami asl matritsaning o'lchamiga teng bo'lishi kerakligini hisobga olib, `backward(model, X, y, alpha)` funksiyasini quyidagicha aniqlaymiz:

```
def backward(model, X, y, alpha):
```

```

cache = forward(model, X)
da2 = cache["z"] - y
dw2 = cache["a1"].T @ da2
da1 = da2 @ model["w2"].T
dw1 = X.T @ da1
assert(dw2.shape == model["w2"].shape)
assert(dw1.shape == model["w1"].shape)
model["w1"] -= alpha * dw1
model["w2"] -= alpha * dw2
return cross_entropy(cache["z"], y)

```

Orqaga harakatlanish jarayoni davomida xatolik qiymati jurnalini saqlash uchun `backward()` funksiyasining yakuniy qaytish qiymatini bashorat va maqsadli teglar o'rtasidagi *o'zaro entropiya* (*cross entropy*) yo'qotilishiga aylantirish lozim. O'zaro entropiyani yo'qotish funksiyasini quyidagi tarzda osongina amalga oshirish mumkin:

```

def cross_entropy(z, y):
    return - np.sum(np.log(z) * y)

```

Keyingi qadamda modelni o'rgatish va sinovdan o'tkazish mumkin.

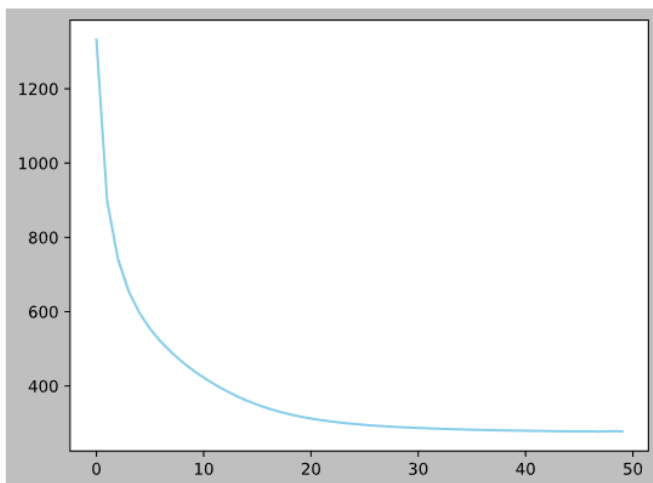
Modelni sinovdan o'tkazish

Ushbu maqolada kam miqdordagi o'quv ma'lumotlariga ega matn ustida Word2vec modeli qo'llanilganligi sababli, 50 ta *davr* (*epoch*)dan iborat iteratsiyani amalga oshiramiz. O'quv jarayoni davomida *history* ro'yxatida cross entropiya error funksiyasining qiymatini keshlaymiz. So'ngra hosil qilingan natijalarni to'g'riligini aniqlash uchun grafikli tasvirni hosil qilamiz.

```

import matplotlib.pyplot as plt
%matplotlib inline
%config InlineBackend.figure_format = 'svg'
plt.style.use("grayscale")
n_iter = 50
learning_rate = 0.05
history = [backward(model, X, y, learning_rate) for _ in
range(n_iter)]
plt.plot(range(len(history)), history, color="skyblue")
plt.show()

```


Shunday qilib, yuqoridagi natijalar asosida biz o'quv ma'lumotlarini *joylashuv qatlami (embedding layer)* dan muvaffaqiyatli o'tdi deb ishonch bilan aytishimiz mumkin.

```
learning = one_hot_encode(word_to_id["bayram"], len(word_to_id))
result = forward(model, [learning], return_cache=False)
[0]
for word in (id_to_word[id] for id in np.argsort(result)
[:: -1]):
    print(word)
```

kabi	ko'k	idishda
ulashildi	parranda	boqish
taomlari	sumalak	tayyorlandi
palov	tog'f	somsa
oldida	kichkina	qaynatib
bayram	darvoza	...
echkisi	olib	havo
quyon	go'shtidan	yog'ishi
va	uch	mumkin
ekan	bog'iga	bulutli

So'zlarni joylashtirish

Word2vec modelini o'zbek tili matnlariga qo'llashdan asosiy maqsad neyron tarmoq yaratish emas, balki so'zlarni joylashtirishdan iborat. Ushbu maqolada so'zlarni joylashtirishning asosiy mohiyati shundaki, birinchi vazn matritsasining satrlari aslida matn ma'lumotlar to'plamidagi har xil tokenlarga mos keladigan one-hot kodlangan vektorlarning zichlik ifodasidir. Shunday qilib, bizning namunaviy matnimizga mos so'zlar joylashuvini quyidagicha aniqlash mumkin:

```
model["w1"]
```

```
array([[ -1.77834736, -1.71118313,  0.8128522 ,  0.83122324,
  0.09011965,
         1.12515163, -0.15084759, -0.74274437,  0.78959857,
  0.83444731],
 [  0.66722351,  0.77871013, -0.28287462, -1.50285936,
 -3.09483586,
        -0.27280923, -0.3795136 ,  0.09916834, -0.58916751,
 -1.10779202],
 [  0.70233125,  0.64151466, -0.82870607,  0.22333784,
  0.63794264,
         0.31508777,  0.15733498,  1.86007226, -2.02376076,
 -0.38043539],
 [  0.46470001,  0.52754105, -1.31741452, -2.01887553,
  2.05612723,
         0.1504839 , -0.38557481, -0.56585359, -0.07549121,
 -0.30120162],
 [  0.45391041,  1.32545805, -0.89751218, -0.5103604
 , -1.03097668,
         1.11587855,  0.36703787,  1.5195217 , -0.94875896,
 -1.48198889],
 [-2.04919849,  0.77607815,  0.28381557,  0.1580143
 ,  0.27162906,
        -1.2489531 , -0.2447962 , -1.00847149,  0.97642302,
  0.54529323],
 [  2.25408424,  0.62351749,  0.11997246, -1.47497836,
  0.8544083 ,
         0.51370441, -0.83694609,  0.47156148,  0.51322539,
  0.04087653],
 [-1.70313088,  1.17473888,  0.53098298,  1.33220002,
 -1.95771352,
        -0.45917187, -0.42343097, -1.31234154, -0.02935387,
 -0.75051765],
 [  1.39552486,  1.95556482,  1.05768466, -0.69967713,
 -0.79754217,
        -0.82766484, -0.03610394, -0.83889428, -0.60178189,
 -0.54935944],
 [  1.59748133,  0.09875392, -0.59454853, -0.29005016,
  1.07594892,
        -2.11645766, -0.05887795, -0.76144644, -0.0629483
 ,  0.9140858 ],
 [  0.39100414,  0.26508985, -2.08161107, -0.28030012,
 -0.24576466,
         0.63652933,  0.96877408,  1.79325181,  0.85385862,
  0.91585647],
 [-1.60875135, -0.49427592,  2.17006069,  1.30696819,
 -1.25923668,
```

```
0.03020403, -0.79494606, -0.97729965, 0.92557562,
-0.33019666],
[-0.31029848, -1.12562356, 1.4555185, -1.10295027,
-0.39108011,
...
-0.13143597, -0.53615308, -0.78175882, 0.84430443,
-1.19278228],
[-1.56132266, -1.24714023, -0.59257249, -1.2078075
, -0.27954628,
-0.3679814, 0.60577809, -1.42842891, -1.61673601,
-0.36429139],
[0.6885209, -0.88250196, 0.22220893, 1.25926952,
-0.57925017,
1.504267, -0.02739082, 1.46510496, 0.23868249,
-0.87058806]]))
```

Yuqoridagi WE vektori qiymatlarini tushunish biroz murakkablikni hosil qiladi. Xususan, biz funksiya orqali so'z kiritish imkoniyatiga ega bo'lishni va chiqishda ushbu so'z uchun so'zlar joylashuvi vektorini hosil qilishimiz lozim. Quyida ushbu vazifani amalga oshiradigan funksiya keltirilgan:

```
def get_embedding(model, word):
    try:
        idx = word_to_id[word]
    except KeyError:
        print("`word` not in corpus")
    one_hot = one_hot_encode(idx, len(word_to_id))
    return forward(model, one_hot)["a1"]
```

Misol sifatida, **“bayram”** so'ziga mos o'n o'lchovli vektor quyidagi ko'rinishga ega:

```
get_embedding(model, "bayram")
array([-1.70313088, 1.17473888, 0.53098298, 1.33220002,
-1.95771352,
-0.45917187, -0.42343097, -1.31234154, -0.02935387,
-0.75051765])
```

Ushbu vektor tasodifiy tanlab olingan raqamlar to'plami emas, balki yuqorida tavsiflangan Word2vec algoritmi yordamida yaratilgan kontekst ma'lumotlaridan foydalangan holda matnni o'qitish natijasidir. Bu vektorlar qaysi so'zlar boshqa so'zlar bilan uchrashishini ko'rsatadigan mazmunli semantik ma'lumotlarni ifodalaydi.

Xulosa

Matnli ma'lumotlarni qayta ishlash uchun, ularni raqamli yoki sonli ko'rinishga keltirish lozim. Ushbu vazifani amalga oshirish uchun so'zlar o'rtasidagi semantik aloqalarni o'zida saqlanadigan usulni tanlashimiz va hujjatlarda so'zlar nafaqat semantikani, balki kontekstni ham eng yaxshi ifodalash uchun sonli tasvirlarni hosil qilishimiz lozim. Kompyuterga so'zlar va ularning ma'nolarini tushunishga yordam berish uchun biz o'rnatish/joylashtirish (embeddings) deb ataladigan usuldan foydalanamiz. So'zlarni joylashtirish – bu tabiiy tilni qayta ishlashning maxsus sohasi bo'lib, so'zlarni sonli vektorlarga mos qo'yishda so'zning qurshovidan foydalanadi. Ushbu o'rnatishlar so'zlarni matematik vektor sifatida ifodalaydi. Ushbu o'rnatishlar to'g'ri va aniq ishlab chiqilganda, o'xshash ma'noga ega bo'lgan so'zlar o'xshash raqamli qiymatlarga ega bo'ladi. Bu esa kompyuterlarga turli so'zlar orasidagi bog'lanish va o'xshashliklarni ularning raqamli ko'rinishlariga asoslangan holda tushunish imkonini beradi. Bugungi kunda so'zlarni joylashtirishni o'rganishning Word2Vec, GloVe va FastText kabi mashinali o'qitish (Machine Learning, ML)ning chuqur o'rganish (Deep Learning, DL) usullari mavjud. Ushbu maqolada Word2vec metodining nisbatan oddiy tatbig'i keltirilgan bo'lsa-da, asosiy tamoyillar aniq misollar yordamida namoyish qilindi. Word2vec metodining asosiy g'oyasi neyron tarmog'ini vazn matritsasi ko'rinishidagi vektor so'zlarni yaratishga o'rgatishdan iborat. Shuning uchun joylashuv qatlam (embedding layer)lari Python tilidagi TensorFlow yoki PyTorch kabi mashhur neyron tarmoq paketlari orqali tatbiq qilindi. Maqolada amalga oshirilgan hisoblashlar katta bo'lmagan matn korpusi ustida amalga oshirildi. Model aniqligi va samaradorligini oshirish uchun katta hajmdagi matnli korpuslardan foydalanish maqsadga muvofiq. Katta hajmdagi matnli ma'lumotlar ustida Word2vec va GloVe kabi metodlarni qo'llash orqali sonli vektorlar orqali matn semantikasini kodlashimiz va tabiiy tildagi *matnni tahlil qilish, matn tasnifi, his-tuyg'ularni tahlil qilish, NER obyektini tanib olish, mavzuni modellashtirish va boshqa* NLP vazifalarini hal qilishda foydalanishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Sabharwal, N., & Agrawal, A. (2021). Introduction to Word Embeddings. In *Hands-on Question Answering Systems with BERT*. https://doi.org/10.1007/978-1-4842-6664-9_3
- Tan, M., Zhou, W., Zheng, L., & Wang, S. (2012). A Scalable Distributed Syntactic, Semantic, and Lexical Language Model. *Computational Linguistics*, 38(3). https://doi.org/10.1162/COLI_a_00107
- Elsafoury, F., Wilson, S. R., & Ramzan, N. (2022). A Comparative Study on Word Embeddings in Social NLP Tasks. *SocialNLP 2022 - 10th International Workshop on Natural Language Processing for Social Media, Proceedings of the Workshop*. <https://doi.org/10.18653/v1/2022.socialnlp-1.5>
- Mikolov, T., Chen, K., Corrado, G., & Dean, J. (2006). Distributed Representations of Words and Phrases and their Compositionality. *Neural Information Processing Systems*, 1.
- Mikolov, T., Chen, K., Corrado, G., & Dean, J. (2013). Efficient estimation of word representations in vector space. *1st International Conference on Learning Representations, ICLR 2013 - Workshop Track Proceedings*.
- Elov, B., Hamroyeva, Sh., Alayev, R., Xusainova, Z., & Yodgorov, U. (2023). O'zbek tili korpusi matnlarini qayta ishlash usullari. *Digital transformation and artificial intelligence*, 1(3), 117–129. Retrieved from <https://dtai.tsue.uz/index.php/dtai/article/view/v1i317>
- Elov B., Aloyev N., Xusainova Z., Yuldashev A. O'zbek tili korpusi matnlarini qayta ishlash Word2Vec, GloVe, ELMO, BERT usullari // Труды XI Международной конференции «Компьютерная обработка тюркских языков» «TURKLANG 2023». Бухара, 20-22 октября 2023 г.
- Bamler, R., & Mandt, S. (2017). Dynamic Word Embeddings via Skip-Gram Filtering. *Proceedings of ICML 2017*.
- Preethi Krishna, P., & Sharada, A. (2020). Word Embeddings - Skip Gram Model. In *ICICCT 2019 - System Reliability, Quality Control, Safety, Maintenance and Management*. https://doi.org/10.1007/978-981-13-8461-5_15
- Bakarov A. (2018) A survey of word embeddings evaluation methods. arXiv preprint <https://doi.org/10.48550/arXiv.1801.09536>
- Nayak, N., Angeli, G., & Manning, C. D. (2016). Evaluating word embeddings using a representative suite of practical tasks. *Proceedings of the Annual Meeting of the Association for*

Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/w16-2504>

- Ghannay, S., Favre, B., Estève, Y., & Camelin, N. (2016). Word embeddings evaluation and combination. *Proceedings of the 10th International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC 2016*.
- B.ELov, Sh.Khamroeva, Z.Xusainova (2023). The pipeline processing of NLP. *E3S Web of Conferences 413, 03011, INTERAGROMASH 2023*. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202341303011>
- Rodríguez, P., Bautista, M. A., González, J., & Escalera, S. (2018). Beyond one-hot encoding: Lower dimensional target embedding. *Image and Vision Computing, 75*. <https://doi.org/10.1016/j.imavis.2018.04.004>
- Karthiga, R., Usha, G., Raju, N., & Narasimhan, K. (2021). Transfer Learning Based Breast cancer Classification using One-Hot Encoding Technique. *Proceedings - International Conference on Artificial Intelligence and Smart Systems, ICAIS 2021*. <https://doi.org/10.1109/ICAIS50930.2021.9395930>

DIGITIZATION OF TEXTS USING THE WORD2VEC METHOD AND PROCESSING THROUGH MACHINE LEARNING TECHNIQUES

Talat Zuparov¹

Abstract. Natural language processing (NLP) is a branch of linguistics, computer science, and artificial intelligence related to computer-human interaction, primarily concerned with designing and developing methods, algorithms, and information systems for processing and evaluating natural language data. Currently, NLP methods enable the analysis of large-scale language corpora and millions of web pages within seconds. Additionally, statistical and neural network methods are being utilized to solve NLP tasks. Many NLP applications employ deep neural network techniques, achieving high efficiency and accuracy due to technological advancements, increased computational power, and the availability of large-scale language corpora. Most textual data is unstructured, dispersed throughout the Internet system, and located in various sources. When properly collected, compiled, formatted, and analyzed, text data can provide valuable knowledge. Proper text analysis can benefit companies and organizations in various ways. Methods of analyzing unstructured text include text classification, sentiment analysis, NER object identification, topic modeling, and other NLP tasks. Each of these NLP tasks is applied in different contexts. To accomplish these tasks of NLP, it is first necessary to convert speech and texts into digital form so that machines can understand and process human language. When developing intelligent systems that interpret and understand natural language, it is necessary to work with unstructured textual information and transfer it to digital form in order to process it using artificial intelligence methods. Word placement is a vector representation of words of a specific (fixed) length, encompassing the general semantics and linguistic patterns of words in a natural language. NLP researchers have proposed different methods for obtaining such images. Specifically, Word2vec is a text processing and digitization method developed by Google researchers in 2013, the main goal of which is to express words

---

¹*Zuparov Talat* – doctor of physical and mathematical sciences, professor. Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: zuparov@navoiy-uni.uz

ORCID: 0000-0001-5032-6648

through vectors. In the Word2vec method, the semantics of words in the text are semantically encoded. This article examines the practical application of word digitization in Uzbek texts using the word2vec method using the NumPy package in Python.

Keywords: *Text processing, Word2Vec, word placement, word embedding, tokenization, learning data, one-hot encoding model, text digitization, machine learning.*

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: compling.tsuull.uz
E-mail: kompling@navoiy-uni.uz

Bosishga **.**.*-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.